

Nina Stępnicka

**Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim**

KONCEPCJA TWÓRCZEJ DESTRUKCJI J.A. SCHUMPETERA A WYZWANIA WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARKI

Wprowadzenie

Współczesna gospodarka to układ powiązań różnych podmiotów, to jest przedsiębiorstw, firm, organizacji, jednostek budżetowych itp., wzajemnie na siebie oddziałujących zarówno w sposób kreatywny, jak również destrukcyjny. Na ten ostatni aspekt stosunków, jakie zachodzą w każdej gospodarce, wskazywał między innymi Joseph Alois Schumpeter (1883-1950), austriacki ekonomista XX wieku, twórca zyskującej współcześnie coraz większą popularność koncepcji „twórczej destrukcji”¹.

Celem pracy jest próba wykazania, że w każdej współczesnej gospodarce dochodzi do twórczej destrukcji, czyli nieustannej gry między procesami tworzenia a procesami niszczenia. Aktualnie stanowią one nieuchronny element życia gospodarczego i społecznego. Uzasadnieniem tego stwierdzenia mogą być przeobrażenia w zakresie struktury, liczby i profilu przedsiębiorstw funkcjonujących w gospodarce, jak również wzrastające tempo rozwoju technologicznego i innowacji. Stanowią one punkt priorytetowy twórczej destrukcji. Metodą wykorzystaną w pracy będzie między innymi analiza rzeczywistości gospodarczej.

1. Twórcza destrukcja J.A. Schumpetera a zmiany i przeobrażenia gospodarki

W 1942 roku J.A. Schumpeter pisał, że proces mutacji przemysłowej nieustannie rewolucjonizuje strukturę gospodarczą od wewnątrz, niszcząc starą strukturę i tworząc nową². Procesem tym miała być kreatywna destrukcja (zwana także wichrem kreatywnej destrukcji)³, stanowiąca zasadniczy fakt gospodar-

¹ Innym określeniem dla twórczej destrukcji jest pojęcie kreatywnej destrukcji. Wyrażenia te będą w pracy stosowane zamiennie.

² Por.: J.A. Schumpeter: *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

³ Koncepcją twórczej destrukcji J.A. Schumpetera i jej wpływem na korporacje zajęli się także m.in. R. Foster, S. Kaplan: *Amerykanie pracujący w firmie McKinsey & Company*. Por.: R. Foster, S. Kaplan: *Twórcza destrukcja*. Wydawnictwo Galaktyka, Łódź 2003.

ki kapitalistycznej⁴. Jak pisze E. Skrzypek, kreatywna destrukcja to proces transformacji przemysłowej wywołanej wprowadzeniem radykalnych zmian i jest ona istotną składową przedsiębiorczości. Nietrwałość przewagi strategicznej i niepewność sukcesu w gospodarce rynkowej wymusza na przedsiębiorstwach decyzje odnoszące się do zmian o charakterze strategicznym, zaś ich naturalną konsekwencją staje się właśnie twórcza destrukcja. Zdaniem autorki kreatywna destrukcja stanowi podstawę polityki gospodarczej, będącą ważną cechą nowej ekonomii i zmierza w kierunku produkcyjnego wykorzystania zasobów kapitału intelektualnego w gospodarce narodowej⁵. J. Mohr, S. Sengupta i S. Slater wyjaśniają, że kreatywna destrukcja to pogląd, w świetle którego firma, w celu utrzymania rentowności, musi być gotowa do zniszczenia podstaw obecnego sukcesu. Zdaniem autorów brak innowacji i chęci ponownego odkrywania się przez nią samą może prowadzić do jej zniszczenia przez konkurentów, którzy zdolni są podjąć ten wysiłek, by zaistnieć na rynku⁶.

Wyjaśniając termin „twórczej destrukcji”, J.A. Schumpeter argumentuje, że to właśnie innowacje i wzrost prowadzą do zastąpienia przestarzałych produktów, procesów i firm przez bardziej unowocześnionych i uaktualnionych oraz bardziej doskonałych następców⁷.

Schumpeterowska koncepcja kreatywnej destrukcji podkreśla znaczenie zniszczenia i destrukcji w celu zbudowania „czegoś” nowego i lepszego. Poprzez proces kreatywnej destrukcji gospodarka zawsze wywiera coraz większą presję na państwo, jak również strukturę społeczną ludzkiego życia razem, na której opiera się gospodarka. Oznacza to, że struktura społeczna coraz bardziej podlega wpływowi maksymalizacji zysku, a tym samym coraz mniej jest w stanie poradzić sobie z konsekwencjami kreatywnej destrukcji i rozwoju gospodarczego. Stąd proces kreatywnej destrukcji może przebiegać w dwóch kierunkach: albo może stanowić twórczą destrukcję, albo rozrzutne i marnotrawne zniszczenie⁸.

Kreatywną destrukcję można rozpatrywać z punktu widzenia mikro- (tj. przedsiębiorstw oraz firm), mezo- (tj. branż, gałęzi, regionów) oraz makroekonomicznego (gospodarki jako całości). A. Zorska pisze, że twórcza destrukcja na poziomie makroekonomicznym oznacza, że rozwój gospodarki kapitalistycznej jest niestabilny, bowiem podlega oddziaływaniu zmian naruszających ciągłość procesu i stan równowagi. Zmiany te prowadzą do przeobrażeń istniejących

⁴ Por.: E.M. Lerner: *Creative Destruction*. Wildside Press, United States 2006, s. 12.

⁵ E. Skrzypek: *Integracja rynku finansowego w warunkach Nowej Ekonomii*. W: *Aktualne wyzwania ekonomii*. Red. Z. Kwaśnik, W. Żukow. Radomska Szkoła Wyższa, Radom 2009, s. 82.

⁶ J. Mohr, S. Sengupta, S. Slater: *Marketing of High-Technology Products and Innovations*. Pearson Education, Inc., New Jersey 2010, s. 36.

⁷ Por.: L.W. McKnight, P.M. Vaaler, R.L. Katz: *Creative Destruction. Business Survival Strategies in the Global Internet Economy*. Massachusetts Institute of Technology, United States 2001, s. 6.

⁸ T. Kalvet, R. Kattel: *Creative Destruction Management: Meeting the Challenges of the Techno-Economic Paradigm Shift*. PRAXIS Center for Policy Studies, Tallinn 2006, s. 19-20.

struktur gospodarczych na skutek działania czynników w ramach danego systemu ekonomicznego. Główne czynniki tych zmian to nowe kombinacje zasobów i pomysłów, które – jeśli utworzą odpowiednio duże „wiązki” – pobudzają ekspansję inwestycyjną (w oparciu o kredyty bankowe) i uruchamiają fazę wzrostu cyklu koniunkturalnego. Dlatego twórcza destrukcja ma ważne implikacje makroekonomiczne, dotyczące aktywności sektora finansowego i stanu koniunktury, a w wieloletniej perspektywie – tzw. cyklu długich fal⁹.

Kreatywna destrukcja wiąże się z wieloma zjawiskami i trendami, jakie obserwowane są obecnie w świecie i które w istotny sposób zmieniają sposób funkcjonowania firm, przedsiębiorstw, branż, gałęzi, regionów czy państw. Do najważniejszych należą niewątpliwie globalizacja, informatyzacja czy usieciowienie, które sprawiły, że dezaktualizacji uległo wiele ze stosowanych do niedawna modeli i sposobów pozyskiwania i wykorzystywania informacji, kontaktu z otoczeniem i partnerami biznesowymi czy sposobu gospodarowania.

Proces twórczej destrukcji leży także u podstaw zmian i przeobrażeń gospodarczych oraz wszelkiego postępu w gospodarce. O bezprecedensowej dynamice postępu technologicznego i innowacji technicznych, ekonomicznych, w tym finansowych i społecznych oraz politycznych, na które wpływa twórcza destrukcja, pisze między innymi E. Mączyńska¹⁰, wedle której gospodarka światowa staje się coraz mniej stabilna, coraz bardziej „przemieszczalna”, a kolejne fale innowacji prowadzą nie tylko do pożądanej „kreatywnej rekonstrukcji” czy destrukcji twórczej, lecz także do destrukcji przynoszącej nieodwracalne, bądź trudno odwracalne, dalekosiężne skutki społeczne, gospodarcze, ekologiczne i przestrzenne, radykalnie zmieniające sytuację i warunki bytowania ludzi, przedsiębiorstw, instytucji i krajów.

2. Innowacje jako czynnik rozwoju gospodarki i twórczej destrukcji

J.A. Schumpeter sformułował sześć przypadków pojawienia się nowości w postaci różnych kombinacji, które później nazwał innowacjami. On też jako pierwszy wprowadził to pojęcie do nauk ekonomicznych i historii ekonomii¹¹. Ta czynnościowa definicja innowacji J.A. Schumpetera¹² koncentruje się na określonym momencie w czasie, gdy można stwierdzić, że zmiana fundamental-

⁹ A. Zorska: *Koncepcja twórczej destrukcji J.A. Schumpetera i jej odniesienie do przemian gospodarczych w dobie obecnej rewolucji naukowo-technicznej*. W: *Chaos czy twórcza destrukcja? Ku nowym modelom w gospodarce i polityce*. Red. A. Zorska. Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 23-24.

¹⁰ E. Mączyńska: *Cywilizacyjne uwarunkowania rozwoju Polski*. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego 2011, nr 5/55, s. 18-19.

¹¹ Proces innowacji J.A. Schumpeter przedstawia w postaci tzw. triady, na którą składają się: inwencja (wynalazek, model, prototyp), innowacja (zastosowanie inwencji w praktyce) i imitacja (upowszechnienie rozwiązania na rynku).

¹² Por. J.A. Schumpeter: *Teoria rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa 1960.

na lub radykalna miała miejsce. Owa zmiana obejmuje transformację nowej idei lub technologicznego wynalazku w rynkowy produkt lub proces¹³.

Zdaniem J.A. Schumpetera innowacje to czynnik stymulujący rozwój gospodarczy. Ujęcie to, traktowane już jako klasyczne, odnosi się do pięciu przypadków:

- wprowadzenia nowego produktu, z jakim konsumenci nie mieli jeszcze do czynienia, nadania mu nowych cech lub istotnego udoskonalenia jakości istniejącego produktu;
- wprowadzenia nowej metody produkcji jeszcze praktycznie niewypróbowanej w danej dziedzinie lub jej istotnego zmodernizowania;
- otwarcia nowego rynku, czyli takiego, na którym dany rodzaj krajowego przemysłu uprzednio nie działał i to bez względu na to, czy rynek istniał wcześniej, czy nie, bądź stworzenia nowego segmentu rynku lub wejścia na geograficznie nowy rynek;
- zdobycia nowego źródła zaopatrzenia w surowce, półprodukty lub półfabrykaty niezależnie od tego, czy źródło to już istniało, czy też musiało być dopiero stworzone;
- wprowadzenia nowej struktury organizacji lub nowego typu organizacji przedsiębiorstwa, np. stworzenia monopolu bądź jego złamania¹⁴.

Właściwa infrastruktura informacyjna i proces zarządzania wiedzą pochodząca z różnych źródeł są niezbędnymi elementami prowadzącymi do tworzenia nowych, innowacyjnych produktów, procesów i usług. Wytwarzanie ich sprzyja rozwojowi gospodarczemu i wzrostowi konkurencyjności państw. J.A. Schumpeter źródeł powstawania innowacji poszukiwał w nierównowadze ekonomicznej. Zauważył, że dzięki trwającej ciągle konkurencji między przedsiębiorcami i wprowadzaniu nowych rozwiązań w zakresie środków produkcji następuje tzw. twórcza destrukcja systemu gospodarczego. Zjawisko to sprzyja poszukiwaniu nowych, innowacyjnych rozwiązań i pobudzaniu przedsiębiorczości, co w efekcie przyczynia się do wzrostu gospodarczego¹⁵.

Koncepcje J.A. Schumpetera dotyczące rozwoju gospodarczego dokonującego się pod wpływem zmian, postępu technicznego oraz innowacji zainspirowały późniejszych badaczy do analizowania podstawowych kategorii, ogólnych prawidłowości i długofalowych tendencji w tym zakresie. Dla rozważań dotyczących innowacji bardzo istotne jest ustalenie ich trzech rodzajów, które mają różną siłę uruchamiania zmian i efektów w przedsiębiorstwach oraz zna-

¹³ A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska: *Analiza sieci społecznych jako narzędzie diagnozy przepływów wiedzy w procesach innowacyjnych*. W: *Komputerowo Zintegrowane Zarządzanie. Tom III*. Red. R. Knosala. Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją, Opole, 2011, s. 350.

¹⁴ A. Czarnota: *Wpływ innowacji na konkurencyjność przedsiębiorstwa*. Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej 2009, nr 13, s. 82; J.A. Schumpeter: *Teoria rozwoju gospodarczego...*, op. cit., s. 104.

¹⁵ M. Męczyński: *Przestrzenne zróżnicowanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w przedsiębiorstwach przemysłowych w Polsce*. Prace Komisji Geografii Przemysłu 2006, nr 9, s. 117.

czenie dla gałęzi i sektorów czy gospodarek krajów lub świata. Z punktu widzenia tych ostatnich obszarów badawczych najważniejsze znaczenie mają innowacje przełomowe zwane transformacyjnymi, które stanowią nowe wynalazki i innowacje o bardzo dużym znaczeniu, mające zdolność generowania wielkich zmian technicznych i ekonomicznych w skali światowej. Dana innowacja ma możliwość transformowania metod w całej gospodarce i może upłynąć nawet kilkadziesiąt lat, zanim widoczny stanie się przełom technologiczny, a w gospodarce światowej nastanie rewolucja¹⁶.

J.A. Schumpeter pisze, że zasadniczy impuls, który tworzy i utrzymuje gospodarkę kapitalistyczną w ruchu, pochodzi od nowych dóbr konsumpcyjnych, nowych metod produkcji lub transportu, nowych rynków, nowych form organizacji przemysłowych, które kreują i tworzą kapitalistyczne przedsięwzięcia. Przedsiębiorcy odkrywają i wdrażają innowacje, które nieustannie rewolucjonizują strukturę ekonomiczną od wewnątrz, ciągle niszcząc starą i permanentnie tworząc nową. Sam proces innowacji w ramach twórczej destrukcji jest kreatywny w tym sensie, że tworzy wartość, zwiększając dobrobyt konsumenta, oraz ma charakter destrukcyjny dlatego, że redukuje albo eliminuje powrót do kapitału i siły roboczej, których udziałem są przestarzałe produkty¹⁷.

Według J.A. Schumpetera przedsiębiorcy popierają innowacje techniczne i finansowe dla kreowania nowej wartości przy jednoczesnym niszczeniu wartości przestarzałych produktów i usług. Jego wizja i pogląd na innowacje, jak również kreatywną destrukcję, mają swoje uwarunkowanie historycznie. Aktualnie – nowoczesne spojrzenie na innowacje wyznacza także różnorakie podejście do kreatywnej destrukcji¹⁸. W przypadku innowacji innowatorem jest z reguły nowa organizacja, która może zastąpić tradycyjnych dostawców. Dlatego ważną implikacją procesu twórczej destrukcji jest określenie, jaki jest udział zysków, które stały się wynikiem innowacji¹⁹.

Schumpeterowska wizja kapitalizmu kreuje innowacyjność przedsiębiorstw jako główną odpowiedzialną za długookresowy wzrost ekonomiczny²⁰. Niemniej ten sam czynnik odpowiedzialny jest za bankructwo firm i przedsiębiorstw, które w myśl założeń twórczej destrukcji nie zdołały dostosować się do nowych warunków rynkowych i przegrały tę walkę, jaką nieustannie toczą podmioty gospodarki rynkowej.

¹⁶ A. Zorska: *Koncepcja twórczej destrukcji...*, op. cit., s. 29-30.

¹⁷ Por.: M. Mazzucato, G. Dosi: *Knowledge Accumulation and Industry Evolution: The Case of Pharma-Biotech*. Cambridge University Press, New York 2006, s. 21.

¹⁸ B. van Stamm, A. Trifilova, *The Future of Innovation*. Cowper Publishing Limited, United States 2009, s. 60.

¹⁹ P. Stoneman: *Soft Innovation: Economics, Product Aesthetics, and the Creative Industries*. Oxford University Press, New York 2010, s. 142.

²⁰ E. Skrzypek: *Integracja rynku finansowego...*, op. cit., s. 82.

3. Twórcza destrukcja i jej odniesienie do wybranych przykładów

Charakter innowacji specyficznych dla określonej rewolucji naukowo-technicznej w niemałym stopniu determinuje przebieg twórczej destrukcji. Na czas życia i badań J.A. Schumpetera przypadł rozwój czwartej rewolucji naukowo-technicznej opartej na innowacyjnym wykorzystaniu ropy naftowej, silników spalinowych i odrzutowych w masowej produkcji wielu wyrobów, m.in. samochodów, samolotów AGD itp.²¹ Twórcza destrukcja była wówczas procesem zmian stopniowych, wyraźnie ukierunkowanych i dość przewidywalnych, przy czym kryzys i II wojna światowa miały duży wpływ na jej przebieg²².

Z.J. Acs, B. Carlsson i Ch. Karlsson piszą, że kreatywna destrukcja prowadzi do wzrostu ekonomicznego, spowodowanego różnymi czynnikami, zaś elementem zasadniczym kreatywnej destrukcji są narodziny nowych firm. Nie ma wprawdzie jednego najlepszego miernika tego procesu, wyznaczają go turbulencje lub zmiany w systemie gospodarczym²³.

W ekonomii XX i XXI wieku można wyróżnić kilkadziesiąt przykładów przedsiębiorstw, firm i koncernów, których działalność wpisała się w założenia koncepcji twórczej destrukcji. Należą do nich m.in.:

- Xerox w dziedzinie kopiarek, wyparty przez firmy japońskie, wprowadzające tańsze i bardziej dostępne modele kopiarek,
- firmy Polaroid i Kodak w dziedzinie fotografii błyskawicznej, którą zastąpiła fotografia cyfrowa,
- firma IBM w branży komputerowej i oprogramowania, której 32-bitową przestrzeń adresową procesu zastąpiły procesory 64-bitowe, będące w stanie adresować znacznie większe obszary pamięci. W konsekwencji IBM całkowicie wyparty został z rynku konsumenckiego i uległ konkurencji firm Compaq i Dell.

Przedsiębiorstwa te w swoim czasie rewolucjonizowały nowe gałęzie przemysłu i dominowały w nich, zaś w okresie późniejszym doświadczyły spad-

²¹ Pierwsza fala została pobudzona w r. 1785 postępowaniem w przemyśle tekstylnym, produkcji i przetwarzaniu żelaza oraz wynalezieniem maszyny parowej i trwała 60 lat. Druga fala, która trwała 55 lat, została zainicjowana w roku 1845 szerokim zastosowaniem wynalazku Jamesa Watta – silnika parowego oraz pojawianiem się kolei żelaznej i stali. Trzeci cykl, trwający 50 lat, zawdzięcza swoje powstanie elektryczności, przemysłowi chemicznemu oraz odkryciu silnika spalinowego. W okresie czwartej fali, trwającej 40 lat, dominujące znaczenie przypisuje się przemysłom: petrochemicznemu, elektronicznemu oraz lotniczemu. W okresie 1990-1999 można zaobserwować w gospodarce światowej powstanie kolejnej, piątej już fali. Fala ta została zapoczątkowana szybkim rozwojem nowych technologii, tj. sieci cyfrowych i Internetu. Charakteryzuje się dominacją przemysłów intensywnych intelektualnie, bazujących na strategicznym zasobie, jakim jest wiedza. Pojawienie się nowych technologii wywołało gwałtowne zmiany we wszystkich dziedzinach życia. Ten etap ewolucji systemu gospodarczego określa się w literaturze przedmiotu mianem gospodarki opartej na wiedzy lub mianem nowej gospodarki. Za: A. Stos-Roman: *Innowacje jako podstawa rozwoju przedsiębiorstwa opartego na wiedzy*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2011, nr 653, s. 66-67.

²² A. Zorska: *Koncepcja twórczej destrukcji...*, op. cit., s. 44.

²³ Z.J. Acs, B. Carlsson, Ch. Karlsson: *Entrepreneurship, Small & Medium – Sized Enterprises, and the Macroeconomy*. Cambridge University Press, United Kingdom 1999, s. 103-104.

ku dochodów i ograniczenia swojej dominacji, gdy konkurenci przedstawiali lepsze produkty lub ograniczali koszty produkcji. Ten proces utraty silnej, dominującej pozycji przez wspomniane wcześniej firmy, które tracą swoją pozycję na rzecz innych, nowych podmiotów i które tworzą lepsze produkty, stanowi nieuchronny element każdej gospodarki rynkowej.

Kreatywna destrukcja jest zatem procesem, który obecnie rozgrywa się w skali globalnej. Jak pisze J.S. Metcalfe²⁴, wzorce międzynarodowej konkurencji ulegają ciągłym przemianom i kraje rozwinięte zawsze powinny być świadome nowych możliwości, jeśli ich poziom życia ma być utrzymany. Kluczowe znaczenie w tej kwestii powinny zatem mieć wskaźniki innowacji oraz nowych technologii opartych na badaniach eksperymentalnych. Są one bowiem dwoma z głównych motorów procesu twórczej destrukcji.

Podsumowanie

Kreatywna destrukcja to proces, który nieustannie odbywa się w otoczeniu gospodarczym. Proces ten zawsze wywiera presję na gospodarkę państwa, a wraz z nią na struktury społeczne ludzi w nim mieszkających. Schumpeterowska koncepcja twórczej destrukcji podkreśla znaczenie zniszczenia w celu zbudowania czegoś nowego i lepszego. Istotną rolę w tym procesie odgrywają innowacje i innowacyjność, kreatywność oraz przedsiębiorczość. Doniosłe znaczenie przypisuje się innowacjom, albowiem one stanowią motor twórczej destrukcji, wpływają na możliwości rozwojowe gospodarek oraz zmiany w nich zachodzące.

Współczesna gospodarka potrzebuje twórczej destrukcji wraz z jej ekonomicznymi, społecznymi i strukturalnymi skutkami. Polityka innowacyjna, stanowiąca podstawę twórczej destrukcji i współczesnej gospodarki, kładzie istotny nacisk na promocję kreatywności, innowacje i technologie.

JOSEPH A. SCHUMPETERS' CONCEPT OF CREATIVE DESTRUCTION AND CHALLENGES OF MODERN ECONOMY

Summary

Creative destruction is one of the most popular concepts created by the Austrian economist (Joseph A. Schumpeter) that determines permanent economic changes (in all countries) which are influenced by various factors, among other things, the development of technology. Even though creative destruction destroys old economic structures and changes methods of production, it leads to economic development and growth. J.A. Schumpeter gives special importance to innovation and divides it into five categories: product, method of production, market, supply sources and industrial organization.

²⁴ J.S. Metcalfe: *Evolutionary Economics and Creative Destruction*. Routledge, New York 2004, s. 123.